

Az antiszemitizmus gyökerei

Az antiszemitizmus gyökerei az ókorra nyúlnak vissza. Az alábbiakban ennek a hosszú történetnek a fő csomópontjait próbálom meg felvázolni, amelyek nélkül nem érthető meg a holokauszt.

A zsidóság korai történetére vonatkozóan csak a biblikus hagyomány áll rendelkezésünkre, e nép első, egyiptomi említése Merneptah fáraó „Izrael sztléjén” jelenik meg, amely a Kr.e. XIII. századi Kánaán lakosai közé sorolja őket. Az ókor politeista (többistenhívő) vallásai között a zsidóságra jellemző szigorú **monoteizmus** hosszú idő alatt alakult ki, formálódását jelzi az ábrahámi és a mózesi hagyomány, a szövetségkötés és a törvények, majd a próféták működése. **A törvények (Tóra, Mózes öt könyve) nemcsak az Istennel való kapcsolatot határozták meg, hanem a mindennapi életet is, közöttük azokkal az előírásokkal, amelyek az idegen számára leginkább feltűnőek voltak (körülmetélés, étkezési és tisztasági előírások, a szombat megtartása, az idegenekkel való érintkezés tilalma).** A zsidóság más népekkel való találkozásának színhelye az ókorban egyrészt Palesztina területe volt, amennyiben azt idegen népek foglalták el, másrészt a diaszpóra, azaz a szórvány, amelynek gyökerei a Kr.e. VI. századra nyúlnak vissza. Kialakulása összefügg a babiloni fogsággal, ahonnan a perzsa Kúrosz engedélye nyomán nem minden elhurcolt tért vissza, illetve Palesztina területének viszonylagos terméketlenségével, amely a kivándorlást erősítette. (A diaszpórában élők számát a Kr.e. I. században négy-hatmillióra becsülik, szemben az anyaországi másfél-kétfélmillióval.) **A diaszpóra nyugat felé először Egyiptomra és Kis-Ázsiára terjedt ki, a római hódítás nyomán azonban az egész birodalomban megjelentek zsidó közösségek, amelyek, hogy vallásuk tisztaságát megőrizzék, környezetüktől igyekeztek elzárkózni.**

A zsidóság és a görög-római lakosság viszonya kezdetben konfliktusmentes volt. A politeista vallások nem türelmetlenek, az idegen szokások követőit legrosszabb esetben értetlenkedéssel, meghökkenéssel vagy lenézéssel szemlélik.

A római hódítás Kr.e. 63-ban érte el Palesztina területét. A római politika alapvetően közömbös volt a meghódítottak vallásával szemben, amennyiben azok nem törekedtek térítésre. A másik esemény az ún. Templom-krízis volt, ami a korai császárkorban csak extremitásnak számított, ekkor ugyanis az **élő császárok istenítése** még a római gondolkodás számára is elfogadhatatlan volt. **Caligula ötlete, miszerint szobrát a birodalom minden templomában fel kell állítani, mégis komoly feszültséget keltett Jeruzsálemben, ennek robbanását azonban a császár meggyilkolása megakadályozta.**

Fordulatot Róma és a zsidóság viszonyában a Kr.u. 66-ban kirobbant zsidó háború hozott, amely csak 70-ben zárult le Jeruzsálem elfoglalásával.

Rómaiak és zsidók ókori konfliktusainak végét pedig a Kr.u. 132-135 között zajló Bar Kochba felkelés jelentette, melynek következtében Hadrianus császár kitiltotta őket Palesztinából. A IV. század végére a kereszténység államvallássá lett, új fejezetet nyitott a zsidóság európai történetében is.

A kereszténység, noha egyértelműen a zsidó vallás Messiás-hitéből nőtt ki, kezdetől fogva konfliktusos viszonyban volt a zsidósággal. A Jézus Messiás voltát tagadó zsidók a keresztényekben istenkáromlót láttak, a keresztények pedig a jeruzsálemi papság szerepét Jézus elítéltetésében kiterjesztették minden zsidóra.

A keresztény középkor európai államaiban élő zsidóság ugyan nem volt folyamatos, állandó súlyú nyomás alatt, de sehol nem lehetett egyenjogú a keresztényekkel, s időről időre fellángoló, vallási, politikai vagy gazdasági indíttatású üldözéseknek volt kitéve. Ezek legenyhébb formái a megkülönböztető jelzés vagy ruházat viselésére való kötelezés, a lakóhely elkülönítése (gettó) voltak, de számtalan adatunk van nyilvános megalázásokra, kényszer-keresztelésekre, véres pogromokra és államilag irányított üldözésekre. A középkori zsidó kultúra ilyen körülmények között érthetően Európán kívül és az iszlám uralom alatt az Ibér-félszigeten tudott csak szabadon fejlődni.

A jogkorlátozás sajátos formája volt, amikor a megélhetés bizonyos feltételeitől zárták el a zsidókat, ha törvény mondta ki, hogy nem szerezhethet földtulajdont, vagy nem tarthat keresztény szolgát, az

értelemszerűen kizárta a mezőgazdaságból való megélhetést. Ezek a korlátozások azt eredményezték, hogy a zsidóság egyre nagyobb arányban igyekezett ipari, *kereskedelmi és pénzügyletekből* fenntartani magát. Az említett tevékenységek az európai zsidóság jelentős hányadát a városokba terelte, s megteremtette az ezen foglalkozásokhoz szükséges nemzedékről nemzedékre átadott szakértelmet. Az európai gazdaság fellendülésének időszakában a kereskedelmi és pénzügyi tevékenységek megteremtették a *meggazdagodás* lehetőségét, a szakértelem az állami pénzügyek kezelői közé juttathattak zsidókat, de gyakran éppen ez vezethetett újabb üldöztetésekhez. A vallási alapú jogegyenlőtlenség végső fokon mindig kiszolgáltatottá tette a zsidóságot. Ezek az évszázadok hozták azt a tapasztalatot, hogy zsidó csak a vele azonos hitűek között érezheti magát biztonságban, ott élheti meg az emberi méltóságát, a külvilágban mindezek bármikor veszélybe kerülhetnek. Így az ókor vallási indítású elzárkózását fokozta a létfenntartási ösztön, a gettók falai nemcsak kívülről, belülről is épültek.

Az üldözéseknek voltak különösen erős hullámai, ilyenek kísérték a keresztes hadjáratok indítása körüli időszakok vallási nekibuzdulásait, de a válságok, éhínségek, járványok nyomán is elindulhatott a *bűnbakképzés*. Ilyenkor újra meg újra felbukkant az ókorból örökölt vérvád (a vérvád a szokásos elnevezése a zsidók ellen emelt azon vádnak, hogy keresztény gyermekeket meggyilkolnak és rituális célokra használják fel őket, jóllehet a zsidók szent könyve megtiltotta az emberáldozatot, helyette állatáldozatokat írt elő) is. Az üldözések hatására Európa nyugati területeiről kelet felé húzódtak a jiddis nyelvet beszélő askenázi zsidók, az Ibériai-félszigetről pedig a reconquista nyomán a Földközi-tenger partvidékeire menekültek a latinó nyelvű szefárdok.

A kora újkorban Európa centrumában kialakult-kiteljesedett a tőkés gazdaság, ennek keretei között a polgárosodott rétegek megerősödtek, a földrajzi felfedezések révén megismert területeken a konkvisztádorok és hittérítők nyomában a kereskedelmi társaságok képviselői jelentek meg. A reformáció és a katolikus megújulás egyre nagyobb hangsúlyt helyezett az oktatásra, a természettudományok XVI-XVII. századi fellendülése a világkép gyökeres megújítását hozta, a spekulatív gondolkodással szemben egyre fontosabbá vált az empiria és a racionalitás, s végül a felvilágosodás megteremtette az általános emberi egyenlőség, a politikai jogegyenlőség filozófiáját. Mindezen területeken a korán polgári foglalkozásokra kényszerült zsidóság otthonosan mozgott, s a **polgári forradalmak nyomán fokozatosan lezajló emancipáció (egyenjogúság) révén a formálódó európai nemzetek egyenjogú tagjaiként a zsidóság ókorig visszanyúló elkülönülése-elkülönítése felszámolódni látszott.** A XIX. század folyamán a zsidóságon belül kialakult reformirányzat a vallási élet formai jellegzetességeinek megújítását, a politikai és kulturális asszimilációt (beolvadás a többségi társadalomba) fogalmazta meg követelményként, s úgy tekintettek magukra, mint francia, német, magyar stb. állampolgárokra, akik csak vallásukban különböznek polgártársaiktól. **A század utolsó harmadáig Európában már csak a cári Oroszországban és Romániában sújtották jogfosztottsággal a zsidóságot.**

A 19. század utolsó évtizedeiben új antiszemita hullám jelentkezett Európában. Maga az antiszemitizmus szó is ebben a korban született meg. Képviselői merítették a megelőző időszakok antiszemita hagyományaiból, de azt vadonatúj elemmel bővítették. A darwini elméletet az emberi társadalomra alkalmazva megalkották a **fajelméletet**, amely a biológiai értelemben egy faj, az ember kategóriáján belül külső jellegzetességek alapján elkülöníthető fajtaikat tételezték fajnak, s ezek között rangsort állítottak fel. Mindez pedig időben egybeesett a tömegpolitika megjelenésével, a politikai élet irányítására létrejövő modern pártok a választójog kiterjesztésével egyre nagyobb tömegek megszólítására kényszerültek a hatalom megszerzése érdekében. A tömegek mozgósítására pedig a bonyolult magyarázatok, társadalomfilozófiák és gazdaságpolitikák helyett alkalmasabb eszköz volt az irracionális félelmek kivetítése egy látható, felmutatható, gyűlölhető ellenségre. A másik oldalon pedig egyrészt megszületett a Theodor Herzl nevéhez kötődő **cionista mozgalom**, amely a zsidóság problémájának megoldását az önálló zsidó állam megteremtésében látta, másrészt megjelentek a zsidóság képviselői a társadalom bajait forradalmi úton orvosolni szándékozó szocialista, illetve kommunista mozgalmakban.

Így érkezünk el a XX. századba, ahol az első világháború kataklizmájából vesztesen kikerülő Németországban megszületett az a mozgalom, amely a világtörténelem véres diktatúrájának egyikét megteremtve, a fajelmélet és az antiszemitizmus alapján nekilátott a zsidókérdés végleges megoldásához.